

ENTORN D'ALGUNS RECORDS LAPIDARIS DE LES BALEARS ISLÀMIQUES A LES CIUTATS TOSCANES

GABRIEL ALOMAR I ESTEVE

I. EL CAP MARMORI SUPOSAT DE MUDJAHID, REI DE LES BALEARS; AL PALAU COMUNAL DE PISTOIA.

No crec que fins avui cap dels nostros historiadors s'hagi ocupat d'una singular relíquia de la dominació musulmana a les Illes Balears conservada a la il·lustre ciutat toscana de Pistoia. Es tracta d'una testa esculpida en pedra dura de color obscur que es troba incrustada a un lloc ben visible de la fatxada del *Palazzo del Comune*, al costat dret del balcó central de la planta noble. Aquest cap, segons veurem, es molt probablement el retrat de Mudjahid sobirà de les Illes Balears.

La història de Mudjahid es ben coneguda. Nascut a Andalusia, en l'any 1009 (vers el 400 de la Hègira) sortí de Còrdoba cap a Dènia i de Dènia passà a les "Illes Orientals", en la ocasió de la rebel·lió dels sarraïns de Al-Andalus, que disgregà al territori de l'antic Califat d'Occident en els anomenats "regnes de taifes". Els musulmans balearics tenien en aquell temps una flota considerable de la que Mudjahid, erigit ja en emir, es va fer capdill. I al cap de aquesta flota inicià una serie de operacions militars vers les riberes italianes de resultats més durables de lo que serien unes simples "razzies". La més important d'aquestes va ser la dels anys 1015-1020 en els que arribà a dominar l'illa de Sardenya. En aquells anys ja s'havia despertat la reacció cristiana contra els musulmans pel domini de la Mediterrània occidental, de la qual els pisans duïen la iniciativa.

Després de dominar Sardenya més de cinc anys, en el 1016, Mudjahid va ser derrotat per l'exèrcit pisà del que era general Grandone de Ghislieri; i en aquesta derrota caigueren presoners l'esposa del sobirà musulmà i un fill seu de nom Alí el qual fou duit a Pisa i

després a Alemanya.¹ Retornat a Pisa, Alí va ser rescatat pel seu pare. De la seva mare poc es lo que en sabem si no es que es va fer cristiana, i no ha faltat historiador que hagi sospitat que ja ho havia sigut d'origen. Tot lo que acabam de relatar es troba a totes les històries de l'Islam hispànic i italià.

La testa marmòria incrustada a la fatxada del Palau Comunal de Pistoia ha estat atribuïda popularment a un cert personatge anomenat Filippo Tredici, que va ser traïdor a la ciutat durant un assedi a la mateixa en l'any 1315. Aquesta atribució es necessàriament falsa ja que l'estil de la escultura denota una època molt anterior al segle XIV.²

Però enfront a la mateixa hi ha una tradició erudita que ve de segles la qual considera que el cap correspon precisament a Mudjahid (*Muggetus Rex* en els documents en llatí i *Musetto* en els italians). Aquest morí en l'any 1044, però el record de les seves gestes, o incursions si voleu, en les terres italianes féu que se'l tingués per viu encara mig segle després de mort.

La tradició erudita de la que estic tractant no deixa de tenir els seus suports relatius. Un d'ells es el de les característiques somàtiques, gens indoeuropees, de la persona representada. Una altra té relació amb el ja citat guerrer i capdill cristià Grandonio de Ghislieri que segons he dit va ser el que va derrotar a Mudjahid a la Sardenya. En record d'aquest fet d'armes, en una certa data, el *Comune* de Pistoia va acordar que el retrat pintat de Grandonio figuràs al *Palazzo degli Anziani*.³ Si els de Pistoia deixaren per memòria la pintura del vencedor, bé podien haver deixat igualment el del famós vençut, si bé en forma escultòrica i més aviat caricaturesca.

II. TRES INSCRIPCIONS LAPIDARIES A PISA I A PROVENÇA, RELACIONADES AMB EL REGNE ISLAMIC BALEAR.⁴

aj L'epitafi de la Reina de Mallorca a la fatxada del Duomo de Pisa.

A la fatxada de la Catedral Primada (*la Primaziale*) de la ciutat de Pisa s'hi troba la làpida sepulcral d'una reina de Mallorca de la

¹ Segons el *Liber Maiorichinus de Gestis Pisanorum Illustribus* (Edició Carlo Calisse, Roma, 1904) d'acord amb els versos 962 i sg. els pisans enviaren al fill de Mudjahid al *Rex Lemannus*, el qual a son torn el va codir a un pisà amic seu, i aquest el va restituir al pare.

² *Toscana*. Col. "Altraverso l'Italia". T.C.I. Vol. V. Milano 1938, p. 218.

³ Robert DAVIDSOHN, *Geschichte von Florenz*. Traducció italiana: *Storia di Firenze*, Firenze 1969, p. 560.

⁴ El meu agraïment i homenatge al professor Giuseppe Scalia de la "Università degli Studi" de Roma, il·lustre especialista en la història de Pisa per l'ajuda que m'ha donat en la redacció de les pàgines que segueixen.

que no coneixem el nom. Està col·locada en el mur que tanca el primer arc cec de l'esquerra formant conjunt amb la urna de Buscheto el famós arquitecte de la catedral (sarcòfag antic romà aprofitat, amb decoració estrigillada) i amb la làpida més gran, que commemora l'empresa bèl·lica dels pisans contra els sarraïns de Reggio-Calabria, Sardenya i Bona que havia tingut lloc en els anys 1087-1090.

La làpida de la reina de Mallorca té com a dimensions 29,5 cms. d'altària per 51,5 d'amplària. Es troba en un estat de conservació regular i el text de l'epitafi seria mal de llegir si no existís una transcripció antiga del mateix a un còdex del segle XIV de l'arxiu de Lucca (Cod. 54)

El text llatí es el següent:⁵

†*Regia me prol[es] ' [g]enuit, Pise rapuer[unt]':
His ego cum nato bellica pr[eda] fui.
Maiorice regnum tenui. Nunc condita s[ax]o'
Quod cernis iaceo, fine potita meo.*

La traducció lliure d'aquest text podria ser la següent⁶

DE REGIA ESTIRP, VAIG TENIR EL REGNE DE MALLORCA.
FETA PRESONERA AMB EL MEU FILL
EM DUGUEREN A PISA.
ARA, ARRIBAT EL MEU FI
ESTIC ENTERRADA BAIX D'AQUESTA PEDRA QUE TU VEUS

Ara bé ¿qui es aquesta reina de Mallorca les despulles de la qual varen mereixer tan honrosa sepultura? Tractem de contestar aquesta difícil pregunta.

Hi ha tres possibilitats. Si bé crec que la primera es pot descartar totalment i la segona es poc probable, valdrà la pena de analitzar-les amb un poc d'atenció.

La primera tindria relació amb *Al Murtada Ben Aglab*, el primer sobirà musulmà de les Balears que encunyà moneda a les Illes en l'any 1077, moneda en la que figuren les paraules següents. "Al Murtadà fill de Aglab, rei de Mallorca". Aquesta possibilitat remota deriva de les paraules següents del llibre *Gesta Triumphalia per pisanos de captione Hierusalem et Civitatis Maioricarum*.⁷

⁵ G. SCALIA, *Epigraphica Pisana: Texti latini sullà spedizione contro le Baleari del 1113-1115 e su altre imprese anti-sarracene del secolo XI*. P. 273.

⁶ Agraïesc al meu germà Miquel Alomar, prevere, haver-me ajudat en la traducció directa d'aquest text i els de les altres dues làpides que seguiran. No cal dir que son traduccions lliures.

⁷ *Gesta Triumphalia per Pisanos...* R.I.S. Vol. VI, 2, p. 93. Els subrallats son meus.

“Post multa vero gaudia, qui in deo habuerant de captivorum pro quibus iverant, absolute, ad tertiam civitatem” (Es refereix a la expugnació del tercer dels tres recintes que tenia la Ciutat de Mallorca) “que Regis Mortade fuerat” (possiblement en aquell temps es donà a aquest recinte, el del barri actual de la Almudaina, el nom de Murtada) “veniunt in eam rumpendo et portas ferreas frangendo” (això vol dir que les portes d'aquest antic recinte eren de ferro) capiunt, quarto Nonas Martii *capta ibi Mortade sorore cum filii et filiabus et nepotibuset cum maxima copia auri et argenti palliorum*. Sed quoniam ipsa in captivos, eis testantibus, omnemque Christianorum illuc pervenientem missericordissima fuerat, cum sua progenie *est reddita libertati* factumque est ut ipsa in Insula Maioricis remanente filia sua regina, cum frate filiolo cum Pisano exercito Pisam sponte venire, ibique abrenunciato Paganismo, Christianum nomen cum suo parvulo filio suscepit”.

Però vet-aquí que segons la *Gesta*, la persona conduïda a Pisa amb el seu fill i convertida després al cristianisme, es una germana, no una esposa del que fou rei Mortada. L'epitafi de Pisa diu ben clar *Maiorice regnum tenui* i la germana d'un rei no té el rang de reina. A pesar de tot no deixen de tenir interès per la història de les Balears musulmanes aquestes notícies fins ara inèdites en els nostres especialistes: La germana de Al Mortada feta presonera juntament amb un fill i altres parents en el recinte de la Almudaina, el qual duïa el nom del que va ser un temps el seu germà rei; i la de que hagués sigut duita a Pisa i convertida al cristianisme.

La segona problemàtica identificació de la reina de Mallorca convertida a la fe de Crist i sepultada al Duomo de Pisa podria convenir a una esposa de *Mubasir Nasir al Dawla* al que el *Liber Maiorichinus* anomena *Nazaradeolus* (si bé sabem que tenia la condició de eunuc) o bé a una esposa del seu successor *Abu Rabi Suleyman*, el que el famós poema anomena *Burabé*. Segons el poema, quant Abu Rabi es trobà en una situació desesperada intentà fugir sense lograr-ho, haguent caigut en mans dels pisans després d'haver-se consumat la presa de la Medina. No fa en canvi cap referència al destí dels seus familiars. Això no deixa de ser sorprenent ja que, anteriorment, havia tractat de la captura de l'esposa i un fill de Mudjahid, un segle abans, en la ocasió de la desfeta musulmana a Sardenya.

A pesar de tot això, la suposició no documentada de que l'epitafi de Pisa corresponia a una esposa de Abu Rabi, o Burabé, era generalment admesa sense discussió, fins que en l'any 1917, l'investi-

⁸ PATETTA, Francesco. *Appunti sopra alcuni iscrizioni medievali pisane*. pp. 1.023-1.037.

gador F. Patetta⁸ va plantetjar la nova hipòtesi de que la "reina de Mallorca" sepultada a Pisa, no era la esposa de Abu Rabi o Burabé sino la de Mudjahid, fundant-se en les característiques paleogràfiques de la inscripció, les lletres de la qual corresponen als models uncials corrents a la segona mitat del segle XI, anteriors per tant a la gesta baleàrica. Aquest argument, no obstant, excessivament subtil, no sembla totalment convincent.'

Com ja hem recordat, consta documentalment que la esposa de Mudjahid havia sigut conduïda a Pisa, juntament amb el seu petit fill Ali després de la desfeta de l'any 1016; que a Pisa es va fer cristiana i que al morir, en una data anterior al 1070⁹ deixà un gran record de la seva llarga estada a la ciutat toscana. Tan viva havia quedat la seva memòria entre els pisans que el *Liber Maiorichinus* escrit cent anys després conté una clara referència a ella i al seu fill Ali, que segons hem vist, desde Pisa havien enviat a Alemanya com a part del botí de cert capdill germànic el qual havia cooperat en la expedició sarda; i més tard, retornat al seu pare mitjançant rescat.

Si l'epitafi correspon certament a l'esposa de Mudjahid, s'ha de deduir que l'emplaçament actual de la làpida no es el primitiu, ja que la fatxada en la que es troba no va ser edificada fins als anys 1120-1125 pels arquitectes Rainaldo i Bonanno. La ex-reina de las Balears hauria rebut sepultura, igual que el famós arquitecte Buschetto a una altra part del mateix Duomo que es trobava en construcció, o a una altra església de la ciutat. I al ser erigida la nova esplèndida fatxada, la memòria sepulcral de Buschetto juntament amb la de la "reina de Mallorca" i la làpida que recordava la victòria pisana de Reggio-Calabria, Sardenya i Bona haurien sigut recol·locades com a ornament de la mateixa en el lloc aón es troben en la actualitat. Res s'oposa a aquesta possibilitat.

L'historiador Giuseppe Scalia, el més recent entre els que han estudiat aquesta qüestió, no s'atreveix a donar a la mateixa una resposta totalment satisfactòria. Però s'inclina per la darrera de les alternatives existents: "Al quesito non è possibile dare una risposta sicura. Ma mi sembra tuttavia, alquanto probabile riferimento a la moglie di Mudjahid"¹⁰

b. La inscripció de la "Porta Aurea" de Pisa

Es conserva a Pisa una segona inscripció referida directament a la gesta baleàrica dels pisans en els anys 1113-1115. Aquesta inscripció, gravada, com la de la reina de Mallorca damunt una lastra

⁹ SCALIA, G. *Epigraphica Pisana*, p. 278.

¹⁰ Idem., p. 281.

de marbre blanc fou col·locada dalt de la clau de l'arc de una de les portes de la murada urbana que duia el nom de "Porta Aurea" i era precisament la que donava entrada a les mateixes desde l'antic port. L'objecte de la làpida era el de commemorar al retorn de l'exèrcit victoriós després de la aventura de les conquestes de Eivissa i Mallorca.

Demolida aquesta porta en el segle XVII la làpida es va conservar i es va recol·locar en el Palau Galletti, edificat en el mateix solar, en la via que es anomenada actualment Lungarno Pacinotti. Enderrocant el palau al seu torn, la històrica pedra passà a la fatxada de la església de la Madonna dei Galletti, aón es pot veure encara actualment.

Té com a dimensions 55 cms. d'altura per 73 d'amplària.
El text llatí es el següent:

*Civibus egregiis hec aurea porta vocal[tur],
In qua sic [dic]tat nobilitatis honor:
Hanc urbem decus imperii generale putetis,
Que fera pravorum colla ferire solet.
Maioris Balee rabies erat improba multum:
Illa quid hec posset, victaque sensit Ebus.
Annis mille decem centum cum quinque peractis
Ex quo concepit virgo Maria Deum,
Pisanus populus victor prostravit utramque.
Hisque facit strages ingeminata fidem.
Diligite iustitiam qui iudicatis terram.*

Aquest text, es podria traduir molt lliurement (la traducció literal es obviament impossible) en aquesta forma:

AQUESTA ANOMENADA PORTA AUREA
ESTA DEDICADA ALS EGREGIS CIUTADANS
AIXI COM HO DICTA L'HONOR DE LA NOBLESA
CONSIDERAU A AQUESTA CIUTAT COM L'ORNAMENT DEL IMPERI
QUE SAP FERIR EL COLL DE LES FERES MALVADES
LA BALEAR MAJOR QUE ERA MOLT INFURIADA
POGUE ESSER VENÇUDA EL MATEIX QUE EIVISSA
PASSAT L'ANY 1115 D'AQUELL EN QUE DEU FOU CONCEBUT EN LA VERGE MARIA
EL POBLE DELS PISANS VA SUBJUGAR A LES DUES
LA FE LOGRA LA SEVA DERROTA
AMAU LA JUSTICIA ELS QUE JUTJAU ALS DE LA TERRA

La referència al Imperi que figura a la tercera línia del text llatí té relació amb el fet de que l'Emperador, a petició dels pisans en una ambaixada de la que formava part Pietro di Albicione (citad al *Liber*

Maiorichinus) havia posat el Duomo pisà baix la seva protecció. En premi per haver conquistat *Maioricam copiosa civitas* l'emperador va concedir a Pisa les comarques de Livorno i Pappiana.¹¹

c. *L'epitafi de Sant Victor de Marsella*

Quant els pisans hagueren consumat la gesta de la conquesta, i consegüent abandonat de les ciutats de Mallorca i de Eivissa, s'en dugueren les despulles mortals d'aquells, entre els seus que havien perdut la vida en la mateixa. Obviament, no serien tots, sinó els més il·lustres així com aquells que s'haurien distingit en algun episodi heroic. La intenció que tenien era la de sepultar aquestes despulles en la mateixa Pisa. Però no volguent que la arribada de aquestes despulles donàs una nota de tristesa al retorn i a la solemne entrada triomfal per la "Porta Aurea", decidiren deixarles a mitjan camí: a Marsella, i particularment a la venerable Abadia de Sant Victor.

Al ser enderrocada la abadia la làpida va tenir la sort de ser recollida per certa persona amiga dels testimonis històrics, i actualment es conserva en el *Musée Calvet* d'Avinyó (n.º d'inventari 21).

La notícia de la traslació dels restes dels morts pisans a Marsella, vé donada per una crònica inèdita del segle XIV i es troba transcrita per G. Scalia en la forma següent:

"Ognuno [dei Pisani] innuno di diputato col suo naviglio si parti et con prospero vento si vennenno a trovare tutto lo essercito nella cita di Marsiglia di Provincia, e qui ne soprasterno alchuno di per seppellire li nobili corpi che coloro aveano. Seppellironoli inella chiesa del monistero di Santo Vettore con grande honore et in luogho laudabile et, per l'anime di quelli, grandi doni offersono a quello monistero et privilegiorno a quello monistero la chiesa di Pisa di Santo Andrea innel quartieri di Chinsica per loro casa e risedensia."¹²

La inscripció que figura a la làpida de Marsella, redactada en exàmetres leonins amb rima bisil·làbica pura, ho va ser segurament per un pisà; i segons els especialistes que l'han analitzada, quasi segurament pel mateix autor del *Liber Maiorichinus*. El text llatí es troba copiat a un apèndix de la Edició Calisse del mateix. Per facilitat del lector la reproduïm a continuació amb algunes variants introduïdes per Patetta.

¹¹ Idem., p. 270, nota 20.

¹² Idem., p. 268.

† *Verbi incarnati de virgine mille peractis*
Annis, his centum bis septem connumeratis,
Vincere Maioricas, Christi famulis inimicas,
Temptant Pisani Maometi regna profani.
Marte neci dantur multi: tamen hii sociantur
Angelice turbe celique locantur in urbe.
Terra destructa, classis redit equore ducta,
Et vi divina redeunt victrix carina.
O pia victorum bonitas! Defuncta suorum
Corpora classe gerunt Pisamque reducere querunt.
Sed simul adductus neturbet gaudia luctus,
Cesi pro Christo tumulo clauduntur in isto.

Traducció lliure:

EN L'ANY 1114 DE LA ENCARNACIO DEL VERB
 INTENTAREN VENCER ALS INIMICS DELS SERVS DE CRIST
 EN EL REGNE DE MALLORCA DEL PROFA MAHOMET.
 MOLTS FOREN EN LA GUERRA ENTREGATS A LA MORT
 ELS QUALS ASSOCIATS A LA MULTITUD DELS ANGELS
 HAN TROBAT EL SEU LLOC EN LA CIUTAT DEL CEL.
 DESTRUÏDA LA TERRA AMB LA FORÇA DIVINA
 L'ARMADA RETORNA VICTORIOSA
 ¡OH PIETOSA BONDAT DELS VENCEDORS!
 TRANSPORTEN EN ELS VAIXELLS ELS COSSOS DELS SEUS DIFUNTS
 I DESITJEN DUR-LOS A PISA
 PERO PERQUE EL DOL NO PERTURBI ELS COIGS (de la arribada)
 ELS MORTS PER CRIST
 FOREN ENTERRATS EN AQUESTA SEPULTURA

II. SOBRE LA LLEGENDA DE LES COLUMNES "MALLORQUINES" DEL BAPTISTERI DE FLORENCIA

La llegenda de les dues columnes que es troben col·locades a ambdós costats de la porta principal del Baptisteri de Florència, més unes altres pedres i unes portes de bronze o fusta, dutes a la ciutat com a trofeus de la expedició dels pisans contra el Regne islàmic de les Illes Balears (anys 1113-1115) vé de temps molt antics.

Segons aquesta llegenda, quant els pisans abandonaren la seva ciutat per emprendre la aventura balear, deixaren als florentins encarregats de la custòdia i defensa de la mateixa, especialment en contra d'un possible atac dels seus veinats i inimics els de la ciutat de

Lucca. I al retorn victoriós, com a signe d'agraïment els varen entregar certs valuosos presents que eren els que segueixen:

a) Unes portes (possiblement les de la mesquida major mallorquina) que els florentins col·locaren a la catedral antiga, la que segles més tard seria reconstruïda per Arnolfo di Cambio. Alguna font diu que aquestes portes eren de bronze i alguna altra que eren de fusta.

b) Una espècie de columna o pilar de dues brances d'altària, de marbre de color rosat, que es va col·locar damunt la llinda de les mateixes portes. Aquesta pedra tenia la singular virtut de que qualsevol que la miràs, no podria ser traïcionat en tot el dia.

c) I altres dues columnes de prop de sis metres d'altària que encara es poden admirar als dos costats de les meravelloses portes de bronze daurat, obra de Ghiberti, que desde el segle XV tanquen la entrada principal del bellíssim baptisteri florentí, com si les columnes donassin guardia d'honor a la mateixa.

Perduts sense deixar rastre els dos primers trofeus, resten les dues magnífiques columnes de les que anam a tractar. També aquestes columnes tenien la seva virtut: els mags de l'Islam havien sabut donar-les un tal encantament que aquell que hagués comés un robatori, traïció o injúria seria vist a dins elles com si fossin de cristall. Però la llegenda no acaba aquí. Els pisans, per una part volien demostrar el seu agraïment als florentins; però per una altra, eren desconfiats, astuts i no gaire ben intencionats. No els convenia que unes peces posseïdores de tan perillosa virtut caiguessin en les mans dels que, si avui eren amics, un altra dia poguessin convertir-se en inímic. Volien fer el regal de les columnes però no del seu màgic encantament. I per separar la matèria de l'encantament no hi havia més que un medi: el foc. Les columnes serien sotmeses a l'acció purificadora de les flames. I així ho varen fer i, de fet, les columnes de marbre es troben calcinades de tal forma, que per evitar el seu desintegrament, varen haver de ser lligades amb abundants anells de ferro.

Deixem que un historiador italià antic ens digui el que acabam d'escriure amb la seva prosa clàssica: Giovanni Villani, en la seva "Crònica Pisana"¹³

"In del millescento se dici li pisani reconno (di Maiolica) le porte di legno che sono in duomo et una picciola colonna la quale è in del frudispizio, cioè di sopra alla porta di duomo, cioè alla maggiore: e grande forse due braccia, di colore rosseto, de la quale dicen li antichhi

¹³ Giovanni Villani: famós historiador i polític italià, nat a Florència l'any 1280. La seva "Història de Florència", que compren fins al 1348, publicada per primera vegada a Venècia en el 1537, ha sigut objecte de nombroses reedicions.

che chiungua la vede, quel díe non può essere traditto; e due colonne che, come si dice, erano belle et si per il Saracini incautate che chi faceva alcuno furto, v'era dentro veduto; et arsciate, le mandarano a Florenza che aveva guardato Pisa, et poi le colonne non ebbero piu vertude. Et pe ro si dice *Fiorentini ciechi (e Pisano traditori)*".

Veurem més endavant l'interpretació d'aquests durs calificatius (el subratllat de les paraules corresponents es nostro).

Un altra historiador de Florència, més modern, l'alemany Davidsohn amplia la versió de Villani amb les paraules que traduí a continuació:¹⁴

"A Florència, les dues columnes de pòrfir davant la porta principal del Baptisteri que fa molts de segles varen esser deteriorades a una inundació del Arno, resten encara per recordar la expedició contra les illes espanyoles. Aquells monolits d'un marbre difícil de llavorar, varen esser reservats, juntament amb altres peces del botí repartit entre tots els combatents, per adornar o l'església principal dedicada a Santa Reparata o a la del Bautista, de la mateixa manera que ho feren els pisans a la seva catedral, tant a la fatxada com a l'interior, prop de l'Altar Major aón hi ha una rica decoració de columnes de pòrfir procedents de remotes contrades i de edificis diversos, en part possiblement de Mallorca".

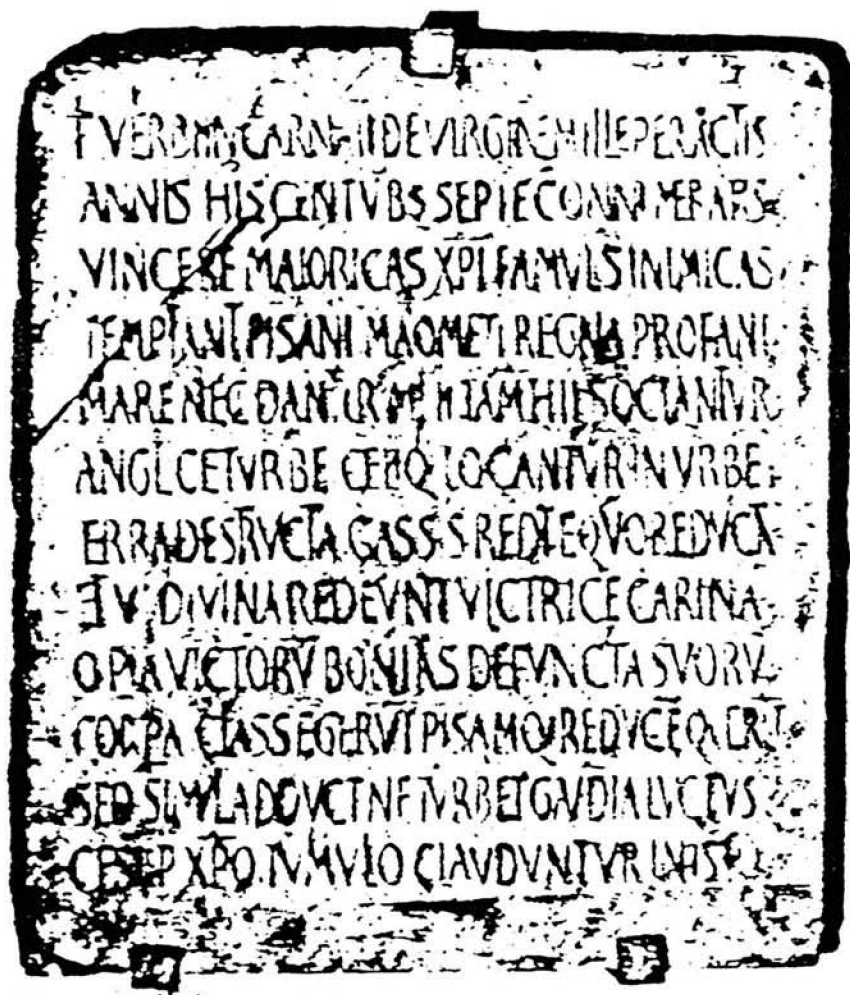
En quant a les dues columnes del Baptisteri, segons veurem, coincidesc amb Davidsohn en considerar com poc probable que haguessin pertenescut a cap monument antic de les Balears. Qui sap d'ón procedien; però el fet de que les haguessin duites els pisans a son retorn de les illes va donar lloc a que es teixís al seu entorn una corona de llegendes.

En premi de la fe i disciplina dels florentins en defensar la ciutat de Pisa i la honor de les esposes i les filles dels que s'havien ausentat, segons Davidsohn, hauria donat a aquells "la llibertat de escollir del botí de guerra entre dues portes de bronze i dues columnes. Aquestes dues posseïen una virtut particular, una força misteriosa comunicada de les arts màgiques dels sarraïns, per la qual el que es posava darrera d'elles, adquiria sobtadament la facultat de reconèixer l'autor de qual-sevol llatrocini, traició o injuria, encara que hagués sigut perpetrat en la obscuritat o furtivament. Més els envejosos pisans, no volguent concedir als florentins cosa tan valuosa, amb vil ingratitud, passaren les columnes pel foc, operació amb la qual les varen fer perdre aquella misteriosa virtut; les embolicaren amb draps preciosos i les enviaren als florentins que es deixaren enganyar per aquella mostra hipòcrita de amiat, fins que quant era ja tard descobriren l'engany. Es en aquest fet que hauria tingut origen el sobrenom de cecs donat als florentins,

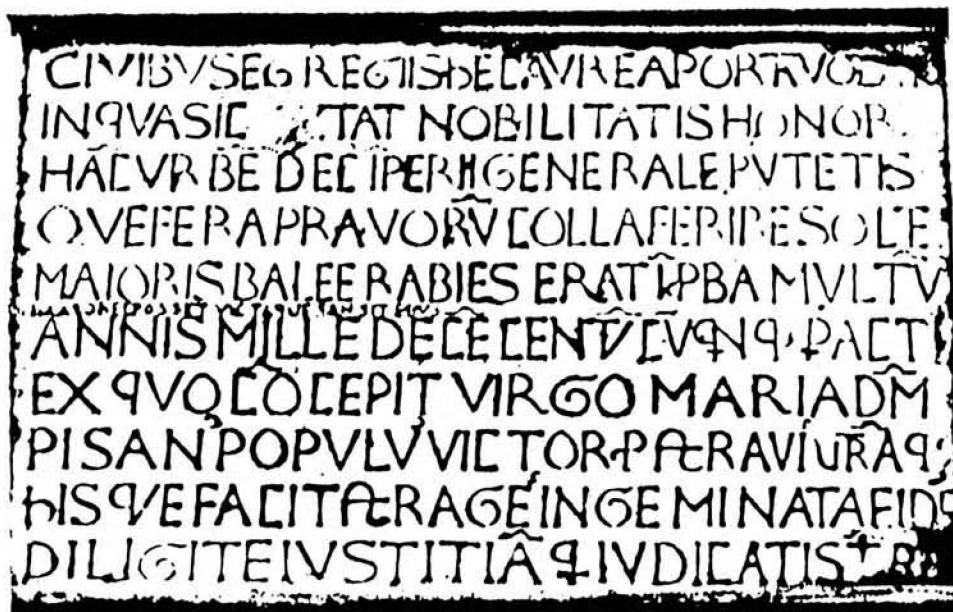
¹⁴ DAVIDSOHN, Obra citada, p. 560.

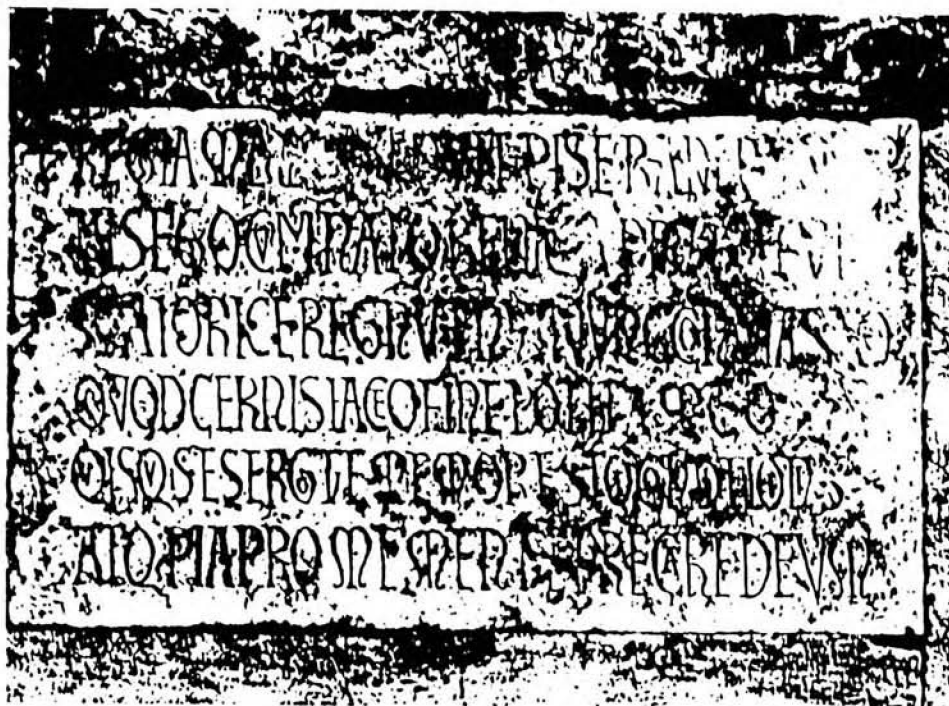
El cap tradicionalment atribuït a "Mogetto" rei de Mallorca, a la fetxada del "Comune" de Pistoia

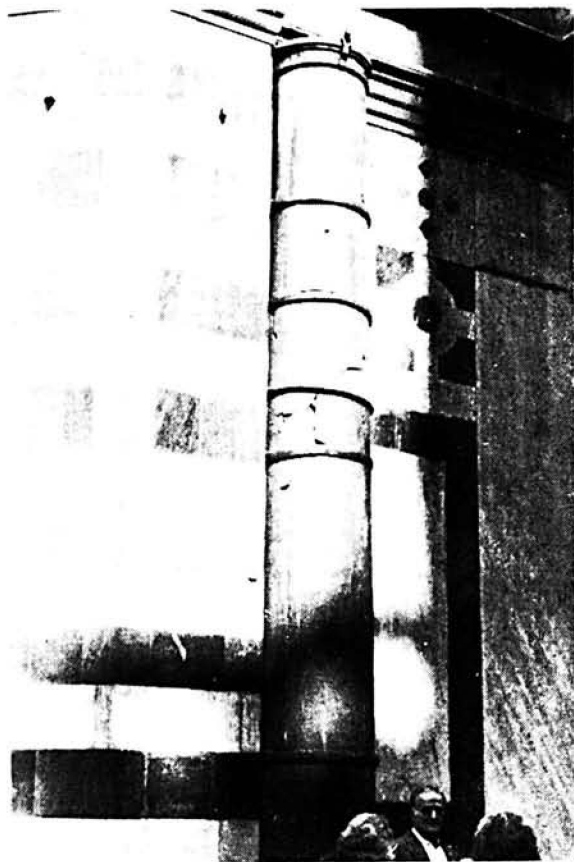
L'epitafi de Sant Victor de Marsella

La lápida de la "Porta Aurea" de Pisa.

L'epitafi de la "reina de Mallorca" a la fatxada del Duomo de Pisa.

Una de les dues famoses columnes duites, segons l'antiga llegenda, de Mallorca pels pisans.

sobrenom recordat per Dante, els comentaristes del qual refereixen aquesta paraula a totes les llegendes relatives a la conquesta de Mallorca". Fins aquí la cita de Davidsohn que té per fonts distints historiadors i cronistes antics. S'ha de notar que la versió es un poc distinta de la de Villani, a la que afegeix algunes notícies, com la de que els pisans havien donat a triar als florentins entre les columnes i unes portes de bronze; o la de que varen embolicar les columnes amb draps preciosos.

El detall de la ceguetad o ingenuïtat del florentins reflexada a Dante, es troba a la Divina Comèdia (Infern XV, 67) que diu textualment:

*"Vecchia fama nel mondo li chiama orbi
Gente avara invidiosa e superba:
dar lor costumi fa che tu ti forbi"*

Son varis els comentaristes algerians, començant per Boccaccio, que no estàn d'acord amb aquesta interpretació dels versos citats.¹⁵ Però això no deixa de significar que la llegenda de les columnes balears es trobava ja arrellada en el segle XIII.

Separat d'aquesta tot allò que té d'absurd cal que ens fassem críticament la pregunta de si certament poden aquestes columnes procedir de les Balears. Hem vist ja que Davidsohn ho considera poc probable. Jo pens per la meua part que si a Mallorca o a Eivissa (a Menorca no consta enlloc que els pisans hi haguessin posat peu) hi hagués hagut algun monument romà tan important per haver tingut columnes de marbre d'un sol bloc de sis metres d'altària, n'haurien quedat restes o almenys referències literaries. Si algun dia es fa una excavació sistemàtic a del sòl de la Seu de Mallorca, es trobaran segurament restes de les columnes de la mesquida; però no hi ha que pensar que tinguin unes dimensions tan monumentals.

La llegenda té segurament el fons de veritat de uns trofeus duits als florentins pels pisans com a record i testimoni d'una gesta de la que estaven orgullosos. Però els trofeus, especialment en lo que fa referència a les dues columnes, no eren del tot autèntics. Els pisans *traditori* es pogueren apoderar dels monolits en qualsevol temple en ruïnes que trobaren en el camí de retorn, diguent que procedien de les terres balears. Però si hi ha unes veritats reals hi han també unes veritats simbòliques. I pel nostre poble es un motiu d'orgull que les

¹⁵ *Orbi, orbs, cecs. La Divina Commedia.* Edició comentada per GIOVANNI ANTONIO VENTURI. El comentarista, després de anotar la interpretació que dona Villani al primer vers del tercet afegeix: "Secondo altri dell'esser gabbati del Pisani che, in premio d'haver custodita Pisa durante l'impresa delle Baleari, donarono due colonne di porfido guaste, nascendone le magagne che i fiorentini tarde sorpresero".

bellíssimes portes d'un dels monuments més insignes d'Europa, el *bel San Giovanni*, estiguin flanquetjades per dues columnes procedents llegendariament de les nostres illes.

BIBLIOGRAFIA

- AMARI, M. *Notizie della impresa de' Pisani su le Baleari secondo le sorgente arabiche*. Inserto en el *Liber Maiorichinus* (vid.). Ed. Calisse.
- CAMPANER Y FUERTES, A. *Bosquejo Histórico de la dominación islámica en las Islas Baleares*. Palma, 1888.
- CODERA, F. *Mochehid, conquistador de Cerdeña*. En "Centenario de la nascita de Michele Amari".
- CHABAS, R. *Mochehid hijo de Yusuf, y Alí hijo de Mochehid*. A "Homenaje a Codera".
- DAVIDSOHN, Robert. *Storia di Firenze*. Sansoni, Firenze 1969. I. "Le origini" Edició original *Geschichte von Florenz*, Berlin 1896.
- Encyclopedie de l'Islam*.
- Gesta Triumphalia per Pisanos facta de capcione Hierusalem et Civitatis Maioricarum*. Edició a cura de M. Lupo Gentile en R. I. S. VI, 2.
- MARACONE, Bernardo. *Annales Pisani Antichissimi*. Ed. a cura de Lupo Gentile en "Rivista Italiana di Storia" (R. I. S.).
- PATETTA, Francesco. *Apunti sopra alcuni iscrizioni medievale pisana* "Atti della R. Accademia delle Scienze di Torino" LII, 1916-1917.
- SANPAOLESI, P. *La facciata della Cattedrale di Pisa* en la "Rivista dell'Istituto Nazionale d'Archeologia e Storia dell'Arte" VI-VII, (1956-1957) Roma.
- SCALIA, Giuseppe. "*Epigraphica Pisana: Texti latini sulle spedizione contro le Baleari del 1113-1115 e su altre imprese antisarracene del secolo XI*". "Estratto di Miscellanea de Studi Isapanici" N.º 6, dell'Istituto di letteratura spagnole e ispano-americana della Università di Pisa. 1963.
- *Intorno ai codici del Liber Maiorichinus*. "Bulletino dell'Ist. Stor. Ital." 69, 1957. (En aquest treball ve demostrat que el vertader nom del poema es *Maiorichinus* i no *Maiolichinus*).
- *Per una riedizione critica del Liber Maiorichinus*. Extracte del "Bulletino dell'Ist. Stor. Ital. per il Medio Evo e Archivio Muratoriano", 71, 1959. Roma.
- VANNI, A. *Di alcune iscrizioni della Primaziale Pisana*. "Studi Istorici" de A. Crivelucci e di E. Pais. Torino. 1895. (Descripció detallada de les característiques físiques de la làpida de la Reina de Mallorca).